

Tadeusz Łopatkiewicz*

KARPAČKA PAŃSTWOWA UCZELNIA IM. STANISŁAWA PIGONIA W KROŚNIE

ORCID: 0000-0002-7610-2615

O książkach rysunkowych Stanisława Wyspiańskiego

Latem roku 1891 przebywający w Paryżu Stanisław Wyspiański napisał w liście do Karola Maszkowskiego, co następuje:

Kochany Karolu! Niepomierne się zdziwiłem nagłością zmiany programu. Jużem się tak łatwo pogodził z tą myślą, że nie wyjedziesz w tym roku na wycieczkę. Rozpoczęcie rysowania aktu zdawało mi się rzeczą nieodwłoczną. Wszelkie przygotowania dłuższe, zabieranie się, preparacje zdawały mi się zupełnie nie na miejscu. Rzecz tak jasna i prosta, zamówić modela, wstać wcześniej i rysować na byle czym, nie w książkach, bo przekonałem się że to zanadto po żakowsku¹.

¹ *List S. Wyspiańskiego do K. Maszkowskiego*, pisany z Paryża 26 lipca 1891, [w:] *Stanisław Wyspiański – listy zebrane*, t. 3, *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Karola Maszkowskiego*, oprac. M. Rydlowa, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1997, s. 69–70.

* **Dr Tadeusz Łopatkiewicz** – etnograf, doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o sztuce, zabytkoznawca, regionalista, autor i współautor kilkunastu książek i kilkudziesięciu artykułów naukowych z zakresu etnografii Karpat, inwentaryzacji i ochrony zabytków, historii sztuki oraz przeszłości polskiego konserwatorstwa zabytków. Autor i współautor szeregu projektów badawczych, prac dokumentacyjnych i realizacji z zakresu konserwacji i ochrony zabytków, głównie sakralnego budownictwa drewnianego, w tym kilku kościołów z listy światowego dziedzictwa UNESCO. Juror w dziesiątkach różnego rodzaju konkursów i przeglądów folklorystycznych. Redaktor naukowy i techniczny oraz autor projektów graficznych wielu książek i wydawnictw albumowych. Prezes Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Krośnieńskiej.

Te kilka zdań, skierowanych przez Wyspiańskiego-mentora do swego podopiecznego², zawiera nadspodziewanie wiele interesujących wątków i konstatacji. Wyspiański jest rozczarowany decyzją Maszkowskiego o wzięciu udziału w wakacyjnej wycieczce naukowo-artystycznej z Władysławem Łuszczkiewiczem³. Wyrzuca przyjacielowi, iż ten znowu odsunął w czasie rozpoczęcie studyjnego rysunku z modelu, na koniec zaś – dzieli się z nim swym nowym przemyśleniem, że należy *rysować na byle czym, nie w książkach, bo [...] to zanadto po żakowsku*. Zafascynowany rozpoczętymi zajęciami w pracowni Académie Filippo Colarossiego, radzi Maszkowskiemu rysowanie na pojedynczych arkuszach papieru, nie zaś w *książkach* – przez które obaj rozumieją szkicowniki podręczne. A takie właśnie rysunkowe bruliony w twardych okładkach były w użyciu na wycieczkach Łuszczkiewicza. Innymi słowy – Wyspiański stwierdza wprost, że właśnie zerwał z tą uczniowską manierą, podczas gdy Maszkowski tkwić w niej będzie nadal, wyłącznie z własnej winy. W ustach kogoś, kto przez ostatnie kilkanaście lat szkicował przede wszystkim w *książkach rysunkowych*, konstatacja ta brzmi zaskakująco i nieco przewrotnie, bowiem Wyspiański świetnie wiedział, że o ile w pracowni wygodnie jest rysować na arkuszu przypiętym do sztalugi, to sposób ten zupełnie zawodzi podczas inwentaryzacyjnych prac terenowych. Tu bowiem poręcznym okaże się właśnie *książka* – szkicownik w twardych okładkach, które stabilizując stronicę brulionu ułatwiają rysowanie, natomiast zszyty introligatorsko blok kartek pozwala zachować porządek w rysunkach, nie pogubić ani nie zniszczyć zgromadzonych prac.

W publicznych zbiorach muzealnych zachowało się do naszych czasów czternaście szkicowników rysunkowych Stanisława Wyspiańskiego⁴. Poza jednym – *Zielnikiem* – wszystkie one pochodzą sprzed roku 1891, potwierdzając tym samym prawdziwość dyskwalifikującego sądu artysty na temat *rysowania w książkach*, wyrażonego w liście do Maszkowskiego. Zachowane teki w niewielu przypadkach dotrwały do dziś w postaci pierwotnego brulionu, bowiem czy to Wyspiański, czy jego spadkobiercy, wycinali w późniejszym czasie wiele stron z bloku, a niektóre szkicowniki

2 Stosunek obu przyjaciół wynikał z charakteru Wyspiańskiego, o czym Stanisław Estreicher napisał krótko: „Przyjaciół swoich, o ile mieli aspiracje artystyczne, starał się [Wyspiański] podciągać do siebie i upodobnić, co było zupełną niemożliwością. Im więcej w którym z nich tkwiło własnej indywidualności, tym trudniejszym stawało się harmonijne współzycie z Wyspiańskim, gdyż on dla samodzielnej osobowości u innych nie miał zrozumienia”. Zob. S. Estreicher, *Lata szkolne Stanisława Wyspiańskiego*, [w:] *Wyspiański w oczach współczesnych, zebrał, opracował i komentarzem opatrzył Leon Płoszewski*, t. 1, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1971, s. 135.

3 O kulisach i efektach tego wyjazdu inwentaryzacyjnego zob. T. Łopatkiewicz, *Rysunki zabytków Strzyżowa i Dobrzechowa na tle dorobku naukowo-artystycznej wycieczki Władysława Łuszczkiewicza z uczniami krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w roku 1891*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny”, t. 2, Muzeum Samorządowe Ziemi Strzyżowskiej, Strzyżów 2016, s. 37–96.

4 Maria Bunsch-Prażmowska wymienia ich trzynaście, z których dziewięć kataloguje, kolejne trzy uważa za zaginione, zaś o brakującym ostatnim – nie wspomina ani słowem. M. Bunsch-Prażmowska, *Szkicowniki młodzieńcze Stanisława Wyspiańskiego 1876–1891*, „Źródła do Dziejów Sztuki Polskiej”, pod red. A. Ryszkiewicza, t. 9, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1959, s. 6.

zamienili wręcz w stos luźnych kartek⁵. W dobrym stanie zachowania przetrwały jedynie te książki rysunkowe, które możliwie szybko trafiły od Wyspiańskiego do ludzi potrafiących cenić ich wartość.

1. Szkicownik z lat 1876–1879

Za najwcześniejszą tekę rysunkową Stanisława Wyspiańskiego uchodzi niewielka książeczka w czarnych okładkach, wzmocnionych na grzbiecie i narożnikach brązowym płótnem, zawierająca 264 paginowane stronicie o wymiarach 12,8 × 8,2 cm. Archiwaliom to nie jest datowane, przypuszcza się jednak, iż pochodzi z lat 1876–1879⁶. Do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie⁷ trafiło dzięki zapobiegliwości Juliana Pagaczewskiego, który na ostatniej stronicie zamieścił notatkę o okolicznościach pozyskania: *Notatnik St. Wyspiańskiego nabyty 5/12 1907 r. od stiukatora, który pomagał jego ojcu w pracowni w domu Długosza. J. Pagaczewski*. Zawartość szkicownika, na którą – oprócz wielu kart czystych – składają się zapiski z historii Polski, niezbyt udane dziecięce rysunki ludzi, zwierząt i architektury, wykonane ołówkiem, kredkami lub akwarelą, nigdy dotąd nie była katalogowana⁸.

2. Szkicownik z lat 1880–1881

Album w oprawie introligatorskiej, z 14 kartami o wymiarach 18,7 × 25,5 cm, zszytymi w blok grubego papieru rozdzielanego bibułkami. Na okładce wierzchniej notatka sporządzona ręką Joanny Stankiewiczowej: *Album z czasów studenckich⁹ między 1880–1881*. Pierwszą stronicę teki wypełnia winieta z puttem i dedykacją rękopiśmienną: *Dla ukochanej Cioci. Stanisław Wyspiański 1880*, gdyż album ten był prezentem dla krewnej. Na kolejnych kartach recto widnieją wykonane ołówkiem dziecięce rysunki: ruin zamkowych, chałup wiejskich, pejzaży z krową czy kozą, kobiety z dziećmi, a na ostatniej stronicy – skopiowany portret Józefa I. Kraszewskiego¹⁰. Archiwaliom to,

5 Gustaw Puchalski pisze o tym tak: „Poszczególne rysunki rozdał Wyspiański w podróży oraz w Krakowie, a kiedy popadł w nędzę, rozprzedawał szkicowniki. Koneserzy nie nabywali szkicowników w całości, tylko wybierali z nich poszczególne karty. W ten sposób zostały zniszczone wszystkie szkicowniki i powstały olbrzymie luki, tym większe, iż o kilku szkicownikach, które Wyspiański przesłał z podróży T. Stryjeńskiemu, nie posiadamy żadnych wiadomości. Po śmierci artysty z licznych szkicowników zachowały się tylko pojedyncze karty w wielu zbiorach prywatnych oraz zbiorach narodowych i zagranicznych (Praga), a przede wszystkim w Galerii Narodowej m. Lwowa i w Muzeum Narodowym w Krakowie”. Zob. G. Puchalski, *Stanisław Wyspiański. Twórczość plastyczna*, cz. 3, Stowarzyszenie Księgarzy Polskich, Kraków 1961, s. 2.

6 M. Bunsch-Prażmowska, dz. cyt., s. 19.

7 Nr inw. MNK III-r.a 2672/1–82.

8 *Wyspiański nieznan*, red. Ł. Gawęł i M. Laskowska, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2019, s. 16, 51, poz. I.2.

9 W latach tych Stanisław Wyspiański uczęszczał do gimnazjum Świętej Anny w Krakowie (od roku 1879), zatem określenie go studentem jest dziś nieco mylące.

10 Katalog zawartości tego szkicownika zestawiała M. Bunsch-Prażmowska, dz. cyt., s. 19–20, il. 1–2.

pochodzące z depozytu Janiny Stankiewiczowej¹¹, należy dziś do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie¹².

3. Szkicownik z lat 1883–1887

Brulion w twardej oprawie płóciennej, wytłaczanej, zawierający 41 kart papieru grubego i lekko pożółkłego, o wymiarach 20,6 × 29,7 cm. Karty recto zawierające rysunki paginowane są numeracją rzymską od I–XXVIII. Pozostałe karty niepaginowane, czyste. Na stronicach XIV, XVI, XVIII, XXI wklejone są rysunki sporządzone na cienkiej kalce. Pierwsza karta recto mieści notatkę: *Rysunki Stanisława Wyspiańskiego. Rysunki Stanisława Wyspiańskiego wówczas studenta gim: ś. Anny w Krakowie 1884–1887 r. Dyrektorem Muzeum Narodowego był Łuszczkiewicz. Depozyt p. J. Stankiewiczowej Dz. p. 4409*¹³. Rysunki w tej tece – sporządzone przede wszystkim ołówkiem, ale też kredkami, akwarelami czy piórkiem – są kopiami z portretów polskich krakowskiego Muzeum Narodowego, z krążganków franciszkańskich i wystaw zabytków z czasów króla Jana III oraz Jana Kochanowskiego (Stanisław Hozjusz, Stanisław Małachowski, Skotnicki, Magnuszewska, Katarzyna Austriaczka, Karol Chodkiewicz, Jan Klemens Branicki, Innocenty XI, Józef Poniatowski, Jan III Sobieski, Jakub Sobieski, Stefan Czarniecki, Andrzej Trzebicki, Stanisław Druskiewicz, Jan Aleksander Lipski, Bona Sforza, Zygmunt August, Ludwik Węgierski, Zygmunt Stary), przerysami reprodukcji z książek, kopiami fragmentów obrazów Kulmbacha, szkicami nagrobków z kościoła Dominikanów i Franciszkanów¹⁴. Archiwaliум to, pochodzące z depozytu Janiny Stankiewiczowej, należy dziś do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie¹⁵.

4. Szkicownik z lat 1884–1889

Brulion w twardej oprawie płóciennej, blok złożony z 218 paginowanych stronic o wymiarach 16,5 × 11,2 cm z papieru gładkiego i cienkiego. Na okładce notatka:

11 Po śmierci męża Kazimierza (5 sierpnia 1895) Joanna z Rogowskich Stankiewiczowa zaczęła konsekwentnie używać imienia Janina.

12 Nr inw. MNK III-r.a 2671/1–14.

13 Ciotka artysty wspominała tamten czas następująco: „Jako student piętnasto-szesnastoletni każde święto, każdy dzień wolny, nieomal każdą godzinę poza obowiązkiem szkoły przepędzał w Muzeum Narodowym, którego dyrektorem był Władysław Łuszczkiewicz, zarazem i profesor Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie. Przyjaciół mego męża, chętnie się zajął młodym adeptem i pod jego kierunkiem Staś rysował portrety, zbroje, ozdoby, wszystko dla niego stało otworem, bo dyrektor Łuszczkiewicz bardzo chętnie go tam widział, cieszył się jego zamięłowaniem przeszłości i poczuciem wielkim piękna. Tak upływał czas wśród pracy szkolnej, Muzeum Narodowego i wieczornych, i nocnych studiów”. Zob. J. z Rogowskich Stankiewiczowa, *Krótkie notatki, jakie zebrałam z pobytu, wychowania i wykształcenia Stanisława Wyspiańskiego w naszym domu od 1874 r. po 1907*, [w:] *Wyspiański w oczach współczesnych...*, dz. cyt., s. 12.

14 Katalog zawartości tego szkicownika zestawiała M. Bunsch-Prażmowska, dz. cyt., s. 20–28, il. 3–4.

15 Nr inw. MNK III-r.a 2673/1–36. Zob. *Wyspiański nieznany*, dz. cyt., s. 17, 55–61, poz. I.10–I.14; I.16–I.20.

Stanisław Wyspiański 1885. Na zawartość składają się głównie rękopiśmienne notatki¹⁶ i wypisy z literatury polskiej i obcej oraz historii sztuki, uzupełnione na 41 stronkach rysunkami wykonanymi ołówkiem lub piórkiem. Tematy ich są różnorodne: pejzaże, ornamenty i detale architektoniczne, kopie portretów (m.in. z Dürera) i rzeźb antycznych (m.in. Venus z Milo), studia kraniometryczne, widoki Wawelu i Barbakanu, profil Adeli Brudzewskiej z Korabnik, a także nieznanymi mężczyzn i kobiet, sanie Stanisława Augusta Poniatowskiego, szkice kompozycyjne¹⁷. Przy niektórych rysunkach Wyspiański zamieścił daty, m.in.: 1884; 1886; 23/XI 1887; Czerwiec 1888; Sierpień 1888; 1 stycznia 1889 godzina 12 ¼ w nocy. Archiwaliom to, pochodzące z depozytu Janiny Stankiewiczowej, należy dziś do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie¹⁸.

5. Szkicownik z lipca–sierpnia 1887 roku

2 lipca 1887 roku Stanisław Wyspiański odebrał maturalne świadectwo dojrzałości (il. 1). Na przełomie lipca i sierpnia 1887 roku, w pojedynkę, wyjechał z Krakowa w swą pierwszą podróż naukowo-artystyczną po Małopolsce Wschodniej¹⁹. Itinerarium tego wyjazdu objęło zabytki Lwowa, Rohatyna, Drohobycza²⁰, Stanisławowa, Bohorodczan i Halicza²¹, gdzie rysownik rozchorował się i musiał na tym zakończyć swą peregrynację. Efektem wycieczki był szkicownik²², który Wyspiański pokazywał po powrocie Janowi Matejce, uzyskując odeń wysoką ocenę zebranego materiału. W okresie międzywojennym rysunki te, wycięte i przechowywane jako pojedyncze karty, pozostawały w kolekcji Włodzimierza Żuławskiego²³. 24 lipca 1951 roku 10 kart

16 Trzy obszerne teksty (*Do K... T...; Pamiętnik; Fragment opowiadania*) opublikowane zostały [w:] Stanisław Wyspiański. *Dzieła zebrane*, t. 14, *Pisma prozą. Juwenilia*, Kraków 1966, s. 121–130.

17 Katalog zawartości tego szkicownika zestawiała M. Bunsch-Prażmowska, dz. cyt., s. 28–31, il. 5–10.

18 Nr inw. MNK III-r.a 2674.

19 Janina Stankiewiczowa wyjazd ten wspomina następująco: „Gdy uporał się z maturą, pod naciskiem jego próśb trzeba było zdecydować się na to, aby wyjechał w podróż po Galicji w celu zwiedzenia miast, miasteczek, kościołów, cerkwi, synagog, aby rozpoznał różne zabytki, związane z architekturą i sztuką. Młodzieniec osiemnastoletni, nieprzywykły pamiętać o sobie, niepraktyczny, zapatrzony tylko w przeszłość świątyń, puszczony sam, nie wróżył, że podróż tę odbędzie szczęśliwie. Odprawdziliśmy go do Lwowa i wróciliśmy. On pojechał dalej, ale przyrzekł pisać co dwa dni. I z wiedział też po miastach świątynie, zbierał plany, rysunki z ołtarzy, pomników, z rzeźb, ornamentyk kościelnych, śledził po strychach kościelnych, szukając w starych rupieciach rzeczy cennych, które bardzo często odnajdywał, o które wówczas mało kto się troszczył”. Zob. J. z Rogowskich Stankiewiczowa, *Krótkie notatki, jakie zebrałam...*, dz. cyt., s. 15.

20 A. Groniek, *Пам'ятки церковного мистецтва Дрогобича на рисунках Станіслава Виспянського*, [w:] *Мистецька культура: історія, теорія, методологія. Тези доповідей VIII Міжнародної наукової конференції (Львів, 20 листопада 2020 р.)*, Львів 2020, s. 113–115.

21 Itinerarium wycieczki z roku 1887, posiłkując się ustaleniami oraz domysłami Jana Dürra, zestawiała M. Stokowa, *Kalendarz życia i twórczości 1869–1890 Stanisława Wyspiańskiego*, [w:] Stanisław Wyspiański. *Dzieła zebrane*, t. 16, vol. 1, Kraków 1971, s. 87–91.

22 Stokowa twierdzi, że kilka szkicowników. Zob. tamże, s. 89.

23 *Szkicownik z r. 1887–52 rysunków ołówkiem, tuszem i atramentem, przedstawiających widoki architektury, rysunki pomników rzeźbionych i t. d., naklejonych na karton, oprawnych w płótno formatu*

z tego zbioru zostało zakupionych od Janiny Kopciowej przez Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie²⁴. Transakcja obejmowała również karty ze szkicami sporządzonymi przez Wyspiańskiego rok później w Opoczyńskim, zatem oba te przemieszane ze sobą zespoły występują do dziś w Muzeum pod jednym numerem inwentarzowym²⁵. Rysunki z Ukrainy sporządzone zostały przez Wyspiańskiego na gładkim, dziś pożółkłym nieco papierze o wymiarach 20,4 × 16–16,8 cm, zawsze na stronach recto, najczęściej ołówkiem, czasem poprawionym piórkiem. Po II wojnie światowej archiwalia te nie były znane ani dostępne historykom sztuki, w tym Marii Bunsch-Prażmowskiej, która całość materiału rysunkowego z wycieczki w roku 1887 uznała za zaginiony²⁶. Nieoczekiwanie, część tego dorobku ujawnili w trakcie kwerendy w Muzeum UJ Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie, 4 października 2002 roku. Pierwsze i bardzo wstępne rozpoznania tematyczne zawartości poszczególnych stron tego zespołu sporządził wkrótce i opublikował T. Łopatkiewicz²⁷. Ze zdekompletowanego szkicownika z sierpnia roku 1887 w Muzeum UJ zachowały się rysunki sporządzone w kościele Św. Bartłomieja oraz cerkwi Św. Trójcy w Drohobyczu²⁸, cerkwi w Bohorodczanach oraz lwowskich Dominikanach.

Kolejna pojedyncza karta ze szkicownika z roku 1887 zakupiona została w roku 1980 przez Muzeum Narodowe w Warszawie od Janiny Kopciowej²⁹. Arkusz papieru o wymiarach 20,2 × 16,7 cm przedstawia wykonany ołówkiem i piórkiem rysunek

in 4°. Wł. p. Włodzimierz Żuławski w Krakowie. Zob. S. Świerż, *Dzieła malarskie, graficzne i rzeźbiarskie Stanisława Wyspiańskiego chronologicznie zestawit i objaśnieniami opatrzył...*, [w:] *Stanisław Wyspiański. Dzieła malarskie*, Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, Warszawa-Bydgoszcz 1925, s. 104, poz. 23. Ten zespół rysunków omówił w popularnych artykułach Jan Dürr. Zob. J. Dürr, *Wędrówka Stanisława Wyspiańskiego po Małopolsce Wschodniej*, „Kuryer Literacko-Naukowy”, dodatek do „Ilustrowanego Kuryera Codziennego”, R. 11, 1934, nr 53, s. XIII–XV; tenże, *Wędrówka Stanisława Wyspiańskiego po Małopolsce Wschodniej*, cz. 2, „Kuryer Literacko-Naukowy”, dodatek do „Ilustrowanego Kuryera Codziennego”, R. 12, 1935, nr 1, s. II–IV.

24 T. Łopatkiewicz, *Kolekcja szkicowników uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nieznane rysunki S. Wyspiańskiego, J. Mehoffera i innych z wycieczek z W. Łuszczkiewiczem w latach 1888–1892*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, MCCLXXVII, „Opuscula Musealia”, 2005, z. 14, s. 54–59.

25 Nr inw. MUJ 15621, nr dz. 2725/II – karty z Ukrainy to 1, 2 6, 9, 17, 18, 21–24.

26 M. Bunsch-Prażmowska, dz. cyt., s. 6, 9–10. Trudno powiedzieć, dlaczego monografistka młodzińskich szkicowników Stanisława Wyspiańskiego nie zainteresowała się jego siedemnastoma rysunkami z Ukrainy, przechowywanymi od 1915 roku w Muzeum Narodowym w Krakowie?

27 T. Łopatkiewicz, *Kolekcja szkicowników...*, dz. cyt., s. 54–56.

28 Rysunki południowej elewacji cerkwi Św. Trójcy oraz wnętrza kościoła Św. Bartłomieja w Drohobycz, dziś oba w zbiorach Muzeum UJ, prezentowane były na jubileuszowej wystawie *Stanisław Wyspiański 1907–1957* w Muzeum Narodowym w Krakowie jako *własność prof. dr Karola Estreichera w Krakowie*, ponadto błędnie datowane na rok 1888. Zob. L. Płoszewski, H. Blumówna, *Stanisław Wyspiański 1869–1907. Wystawa jubileuszowa 1907–1957*, t. 1, *Biografia – plastyka*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 1958, s. 83–84, poz. 34, 38.

29 Nr inw. MNW Rys.Pol. 8525. Zob. A. Rudzińska, *Il. Ikonostas 1887*, nota, [w:] *Jak meteor... Stanisław Wyspiański (1869–1907). Artyście w setną rocznicę śmierci. Katalog wystawy dzieł ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie*, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 2007, s. 47.

ikonostasu w cerkwi św. Mikołaja we Lwowie, uzupełniony o rękopiśmienne notatki Wyspiańskiego.

Następne 17 stronice o różnych wymiarach, z których 12 pochodzi bez wątpienia z bloku szkicownika z roku 1887, znajduje się dziś w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie. Dwustronnie i jednostronnie zarysowane karty papieru i kalki trafiły tam jako depozyt Janiny Stankiewiczowej w 1915 roku³⁰. Ołówkiem oraz piórkiem Stanisław Wyspiański narysował m.in. katedrę ormiańską we Lwowie w widoku od wschodu, dwa nagrobki (u lwowskich Dominikanów i w katedrze łacińskiej), wyjście na chór w kościele Św. Stanisława pod Haliczem, ikonostas lwowskiej cerkwi Św. Paraskewii, siedemnastowieczny ornat, ikony Pantokratora, Archanioła Michała z cerkwi w Rohatynie, św. Stefana, św. Grzegorza, Matki Boskiej Opieki, św. Bazylego i św. Kosmy, a także detale ikonostasu z cerkwi bohorodczańskiej, opatrzone szczegółowymi notatami opisowymi. Trzy z tych kart – Michał Archanioł z Rohatyna, śś. Bazyli i Kosma oraz ikonostas cerkwi w Bohorodczanach – prezentowane były na wystawie jubileuszowej w latach 1957–1958 roku³¹.

O stopniu zdekompletowania szkicownika z roku 1887 świadczą dziś nie tylko wycięte z bloku brulionu karty, ale przede wszystkim rozproszenie ich w zbiorach aż trzech muzeów, a zapewne i w kolekcjach prywatnych.

6. Szkicownik z lat 1887–1888

Brulion w twardej oprawie płóciennej, którego blok zawiera 60 kart cienkiego, gładkiego papieru, o wymiarach 20,2 × 12,9 cm. Stronice paginowane są dwukierunkowo: 1–42 oraz 1–17. Na karcie tytułowej zapisano: *Notatki i rysunki Stanisława Wyspiańskiego z 1887–1888*. Na treść stronice składają się rękopiśmienne notaty z historii, literatury oraz historii sztuki, ilustrowane rysunkami wykonanymi ołówkiem, a niekiedy piórkiem. Wśród nich pojawiają się kopie z Dürera i Tycjana, szkice architektoniczne, głowy kobiece i męskie, szkice ornamentów, tarcz herbowych, waz greckich itp³². Archiwaliom to, pochodzące z depozytu Janiny Stankiewiczowej, należy dziś do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie³³.

7. Szkicownik z wycieczki w Opoczyńskie od 26 lipca do 10 sierpnia 1888 roku

W lecie roku 1888 Komisja do Badania Historii Sztuki Akademii Umiejętności w Krakowie wydelegowała Władysława Łuszczkiewicza, wraz z rysownikiem, do zbadania kilku wczesnych zabytków architektury sakralnej w okolicach Opoczna. 26 lipca 1888 Łuszczkiewicz wyjechał do Królestwa Polskiego wraz ze Stanisławem Wyspiańskim. W ciągu dwutygodniowej wycieczki naukowo-artystycznej zwiedzili

30 Nr inw. MNK III-r.a 4708; 4729; 4843; 4844; 4848; 4860; 4861; 4862; 10874; 10875; 10878; 10879; 10880.

31 L. Płoszewski, H. Blumówna, *Stanisław Wyspiański 1869–1907. Wystawa jubileuszowa...*, dz. cyt., s. 83–84, poz. 35, 36, 37.

32 Katalog zawartości tego szkicownika podaje M. Bunsch-Prażmowska, dz. cyt., s. 28–31, il. 32–36.

33 Nr inw. MNK III-r.a 2675/1–39. Zob. *Wyspiański nieznanym*, dz. cyt., s. 19–20, 74–75, poz. I.49–I.51.

zabytki Kielc, Opoczna, Żarnowa, Paradyża, Drzewicy, Odrowąża i Chlewisk. Efektem ich prac inwentaryzacyjnych był zasobny szkicownik Wyspiańskiego, a w nim – sporządzone pod kierunkiem uznanego badacza architektury – rysunki i pomiary odwiedzonych zabytków. Po raz pierwszy stały się one przedmiotem wstępnych analiz i publikacji dopiero 114 lat po ich sporządzeniu³⁴, kiedy to Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie ujawnili w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego 15 kart z rysunkami terenowymi (łącznie 29 zarysowanych i zapisanych stronic), o wymiarach 20,4 × 16–16,8 cm³⁵. Sporządzone ołówkiem i piórkiem, przemieszane były z rysunkami Wyspiańskiego pochodzącymi z Ukrainy (1887) i zapisane pod jednym numerem inwentarzowym³⁶. Mimo iż cały zespół zakupiony został 24 lipca 1951 przez Muzeum UJ od Janiny Kopciowej, dwie należące doń karty prezentowane były w sześć lat później na jubileuszowej wystawie w 1957–1958 roku, jako *własność prof. Karola Estreichera w Krakowie*³⁷. Wcześniejsze losy szkicownika Wyspiańskiego z Opoczyńskiego nie są znane. Być może w okresie międzywojennym należał on do kolekcji Włodzimierza Żuławskiego³⁸, co jednak pewne nie jest. O stopniu zdekompletowania i rozproszenia zawartości tej teki świadczy fakt, iż jedna z kart – przedstawiająca rysunkową inwentaryzację kamiennej chrzcielnicy z kościoła w Odrowążu – należy dziś do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie³⁹. Niedawno całość zachowanego szkicownika Stanisława Wyspiańskiego, wraz z obszerną monografią wycieczki w Opoczyńskie w roku 1888, wydana została przez krakowskie Muzeum Narodowe, w faksymilowym tomie katalogowym, inaugurującym serię „Szkicowniki uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych z naukowo-artystycznych wycieczek Władysława Łuszczkiewicza (1888–1891)”⁴⁰.

34 Dorobek wycieczki w Opoczyńskie nie był przedmiotem badań M. Bunsch-Prażmowskiej, gdyż ta, nie znając żadnych rysunków, nie wspomniała słowem o takim wyjeździe. M. Bunsch-Prażmowska, dz. cyt.

35 T. Łopatkiewicz, *Kolekcja szkicowników...*, dz. cyt., 54–59; tenże, *Między pedagogiką a inwentaryzacją zabytków. Naukowo-artystyczne wycieczki Władysława Łuszczkiewicza z uczniami krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w latach 1888–1893*, dysertacja doktorska, Archiwum UJ, sygn. Dokt. 2006/117, 68–79; 204–207.

36 Nr inw. MUJ 15621, nr dz. 2725/II – karty z opoczyńskiego to 3–5, 7, 8, 10–16, 19, 20, 25.

37 L. Płoszewski, H. Blumówna, *Stanisław Wyspiański 1869–1907. Wystawa jubileuszowa...*, dz. cyt., s. 84, poz. 39, 40. Karty te posiadają dziś oznaczenia inwentarzowe MUJ 2752/II 19 oraz MUJ 2752/II 4.

38 *Stanisław Wyspiański – listy zebrane*, t. 1, *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Józefa Mehoffera, Henryka Opieńskiego i Tadeusza Stryjeńskiego*, cz. 2: *Dodatek krytyczny*, oprac. M. Rydlowa, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1994, s. 61.

39 Jest to dwustronny rysunek ołówkiem na papierze o wymiarach 20,2 × 16,6 cm, nr inw. MNK III-r.a 10881.

40 P. Łopatkiewicz, T. Łopatkiewicz, *Szkicownik Stanisława Wyspiańskiego z naukowo-artystycznej wycieczki w Opoczyńskie z roku 1888*, „Szkicowniki uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych z naukowo-artystycznych wycieczek Władysława Łuszczkiewicza (1888–1891)”, t. 1, z. 1, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2018.

8. Szkicownik z wycieczki w Sądeckie, Gorlickie i Grybowskie od 26 lipca do 10 sierpnia 1889 roku

Latem 1889 roku, wykorzystując zapomogę finansową uzyskaną od c.k. Namiestnictwa lwowskiego, Władysław Łuszczkiewicz zorganizował dwutygodniową wycieczkę naukowo-artystyczną po południowej Małopolsce, na którą zabrał sześciu najlepszych rysowników – uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych: Stanisława Wyspiańskiego, Józefa Mehoffera, Stefana Matejkę, Karola Maszkowskiego, Sylweryusza Saskiego oraz Celestyna Czynciela⁴¹. Trasa peregrynacji wiodła po terenach okręgu konserwatorskiego Stanisława Tomkowicza, który – licząc bardzo na rysunkowo-inwentaryzatorskie efekty pracy szóstki rysowników – wskazał Łuszczkiewiczowi zabytki warte odwiedzenia. Ostatecznie, pomiędzy 26 lipca a 10 sierpnia 1889 roku, uczestnicy wycieczki przeprowadzili rozpoznania oraz rysunkowe, pomiarowe oraz opisowe inwentaryzacje zabytków w następujących miejscowościach: Nowy Sącz, Zabelcze, Wielogłowy, Biegonice, Stary Sącz, Chełmiec, Biecz, Libusza (il. 2.), Binarowa, Grybów, Wilczyśka, Jeżów, Ropa, Sękowa, Szymbark, Bobowa.

Efektom ich jest bardzo zasobna terenowa teka rysunkowa Wyspiańskiego. Stanowi ją brulion, zakupiony w *Głównym Składzie papieru, przyborów pisemnych, rysunkowych i szkolnych, oraz wyrobów galanterijnych J. F. Fischera w Krakowie, Linia A-B L. 39–40*, w twardej oprawie tekturowej, oklejonej papierem w marmurkowy wzorek, o grzbiecie i narożnikach okładek wzmocnionych płótnem. Blok zawiera 52 kartki gładkiego, lekko pożółkłego papieru, o wymiarach 33,1 × 20,4 cm. Poszczególne karty, zarysowane obustronnie, oddzielone zostały wtórnie wklejonymi bibułkami. Pomędzy stronice szkicownika włożony jest też luźny rysunek Matki Boskiej Apokaliptycznej z tryptyku kościoła w Przydonicy. Autorem szkicu jest Stefan Matejko, który odwiedził ten kościół w trakcie wycieczki z Łuszczkiewiczem w roku 1892.

Na przełomie 1892/1893 roku, z inicjatywy Stanisława Tomkowicza, szkicownik Wyspiańskiego został zakupiony do zbiorów Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej. Tomkowicz, pracujący od roku 1887 nad pionierskimi inwentarzami zabytków dla siedmiu powiatów swego okręgu konserwatorskiego, przechowywał tekę Wyspiańskiego przez prawie cztery dziesięciolecia, jako bezcenny materiał ilustracyjny dla planowanych publikacji⁴². W 1931 roku, na krótko przed śmiercią (11 marca 1933), wraz z innymi brulionami rysunkowymi podarował szkicownik do zbiorów Muzeum Sztuki UJ. Po wojnie teka Wyspiańskiego, przez dziesięciolecia bezskutecznie poszukiwana przez badaczy⁴³, uchodziła za zaginioną aż do jesieni

41 T. Łopatkiewicz, *Naukowo-artystyczna wycieczka w Sądeckie z 1889 roku na tle zabytkoznawczej działalności Władysława Łuszczkiewicza i uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych*, „Biblioteka Rocznika Sądeckiego”, t. 1, Nowy Sącz 2008, s. 28–38.

42 Zob. S. Tomkowicz, *Inwentaryzacja zabytków Galicji Zachodniej. Powiat gorlicki*, [w:] *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, t. 1, 1900, s. 167–319, bogato ilustrowana przerysami szkiców z tej teki.

43 Zob. M. Bunsch-Prażmowska, dz. cyt., s. 6, 11–12, przyp. 20.

2002 roku, kiedy to nieoczekiwanie ujawnili ją w zbiorach Muzeum UJ⁴⁴ Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie⁴⁵.

Zakupienie szkicownika przez Tomkowicza uchroniło to archiwaliów przed dekompletacją i rozproszeniem, dzięki czemu wszystkie stronicie nie tylko przechowały się bez najmniejszych ubytków, ale też pozostają w bardzo dobrym stanie zachowania. Teka Wyspiańskiego zawiera łącznie 363 rysunki zabytków, w tym wiele zwymiarowanych, ponadto dziesiątki notat tekstowych oraz odpisów inskrypcji.

Niedawno szkicownik ten, uzupełniony obszerną monografią wycieczki w Sądeckie i Grybowskie z roku 1889, wydany został przez krakowskie Muzeum Narodowe, w faksymilowym tomie katalogowym⁴⁶.

9. Szkicownik główny z wycieczki w Grybowskie, Sądeckie i Tarnowskie od 13 sierpnia do 3 września 1889 roku

10 sierpnia 1889 roku, wraz z zakończeniem naukowo-artystycznej wycieczki Władysława Łuszczkiewicza z uczniami, rozpoczęła się druga, indywidualna część wyprawy po Pogórze, którą Wyspiański podjął z Józefem Mehofferem. Itinerarium odwiedzonych przez nich zabytków obejmuje: Krużlową Wyżną⁴⁷, Mogilno, Korzenną, Lipnicę Wielką, Grybów, Ptaszkową, Królową Górą. Po odjeździe Mehoffera do domu (16 sierpnia) Wyspiański podążył kolejno do: Kamionki Wielkiej, Mystkowa, Nawojowej, Żeleźnikowej Wielkiej, Starego Sącza, Stadel, Podegrodzia i Naszacowic. 20 sierpnia przejechał pociągiem do Tarnowa, skąd czynił również wycieczki do Zawady, przedmieścia Terlikówki i Łęk Górnych. Do Krakowa powrócił 5 września 1889.

W trakcie terenowych prac inwentaryzacyjnych w sierpniu-wrzeźniu 1889 Wyspiański prowadził dwa szkicowniki – główny oraz podręczny (il. 3). Pierwszy z nich to brulion identyczny z poprzednio omówionym, zakupiony w krakowskim *Głównym Składzie papieru J. F. Fischera*, w twardej oprawie tekturowej, oklejonej papierem w marmurkowy wzorek, o grzbiecie i narożnikach okładek wzmocnionych płótnem. Blok wewnętrzny liczy 52 karty gładkiego, lekko pożółkłego papieru, o wymiarach 33,1 × 20,4 cm. Poszczególne karty, zarysowane obustronnie, oddzielone zostały wtórnie wklejonymi bibułkami. Pomędzy stronicie włożone są ponadto dwie kolejne prace Wyspiańskiego: popisowy rysunek płaskorzeźbionej w alabastrze sceny

44 Nr inw. MUJ 15622 nr dz. 2753/11.

45 T. Łopatkiewicz, P. Łopatkiewicz, *Szkicowniki z wycieczek Władysława Łuszczkiewicza z uczniami krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych. Fakty znane i nieznanne*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”, t. 67, 2003, s. 106–109.

46 P. Łopatkiewicz, T. Łopatkiewicz, *Szkicownik Stanisława Wyspiańskiego z naukowo-artystycznej wycieczki w Sądeckie, Gorlickie i Grybowskie z roku 1889*, „Szkicowniki uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych z naukowo-artystycznych wycieczek Władysława Łuszczkiewicza (1888–1891)”, t. 2, z. 1, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2018.

47 To wówczas Wyspiański odkrył i jako pierwszy narysował rzeźbę Matki Boskiej z Dzieciątkiem, zwaną z czasem Madonną z Krużlowej. Zob. T. Łopatkiewicz, *O zabytkoznawczych rezultatach wycieczki Stanisława Wyspiańskiego i Józefa Mehoffera do Krużlowej Wyżnej w sierpniu roku 1889*, „Studia Pigioniana. Rocznik Karpackiej Państwowej Uczelni im. S. Pigionia w Krośnie”, nr 4, 2021, s. 155–182.

Il. 1. Fotografia portretowa Stanisława Wyspiańskiego z roku 1887, fot. Stanisław Bizański w roku 1887. Zbiory Muzeum Narodowego w Warszawie, nr inw. DI 104305

Il. 2. Libusza, fotografia uczniów Szkoły Sztuk Pięknych, wykonana 3 lub 5 sierpnia 1889 roku w trakcie prac inwentaryzacyjnych kościoła parafialnego. Od lewej: Józef Mechofer, Celestyn Czynciel, Karol Maszkowski, Stanisław Wyspiański, trzymający w dłoniach swój szkicownik terenowy. Fot. o wymiarach 3,7 × 3,7 cm, autorstwa C. Czynciela, naklejona na karton. PAUart Katalog zbiorów artystycznych i naukowych Polskiej Akademii Umiejętności, nr inw. BZS.RKPS.4540.k.11, digitalizacja: PAU, projekt PAUart, domena publiczna

Il. 3. Stanisław Wyspiański, fotografia wykonana w trakcie wycieczki uczniowskiej, na przełomie lipca i sierpnia 1889 roku. Wyraźnie widoczny szkicownik wsunięty za poję płaszcza. Fot. o wymiarach 3,9 × 3,7 cm, autorstwa C. Czynciela, naklejona na karton. PAUart Katalog zbiorów artystycznych i naukowych Polskiej Akademii Umiejętności, nr inw. BZS.RKPS.4540.k.6, digitalizacja: PAU, projekt PAUart, domena publiczna

batalistycznej *Powrót spod Obertyna*, z nagrobka hetmana Jana Tarnowskiego i jego syna Jana Krzysztofa – wykonany na kalce (106 × 20–22,5 cm), oraz drugi – szkic przedstawiający uczestników wycieczki na furcie klasztoru klarysek w Starym Sączu.

Na przełomie 1892/1893 roku szkicownik ten, wraz z poprzednim, został z inicjatywy S. Tomkowicza zakupiony do zbiorów Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej. Ck konserwator, pracujący od roku 1887 nad pionierskimi inwentarzami zabytków dla siedmiu powiatów swego okręgu, przechowywał tekę Wyspiańskiego w swym mieszkaniu przez prawie cztery dziesięciolecia, jako bezcenny materiał ilustracyjny dla planowanych publikacji⁴⁸. W 1931 roku, na krótko przed śmiercią, wraz z innymi *książkami rysunkowymi* (nie tylko Wyspiańskiego) Tomkowicz podarował szkicownik Muzeum Sztuki UJ. Po wojnie i ta teka Wyspiańskiego, przez dziesięciolecia bezskutecznie poszukiwana przez badaczy⁴⁹, uchodziła za zaginioną, aż do jesieni 2002 roku, kiedy to nieoczekiwanie ujawnili ją w zbiorach Muzeum UJ⁵⁰ Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie⁵¹.

Szkicownik główny wraz z teką podręczną oraz obszerna monografia indywidualnej wycieczki Wyspiańskiego i Mehoffera w Grybowskie, Sądeckie i Tarnowskie z roku 1889, wydane zostały niedawno przez krakowskie Muzeum Narodowe, w faksymilowym tomie katalogowym⁵².

10. Szkicownik podręczny z wycieczki w Grybowskie, Sądeckie i Tarnowskie od 11 sierpnia do 5 września 1889 roku

W trakcie indywidualnej części wycieczki inwentaryzacyjnej po Pogórze Wyspiański – oprócz głównego – prowadził równoległe szkicownik podręczny. Tematy rysunków zamieszczanych w jednym i drugim wskazują jasno, iż szkicownik główny trafić miał do Tomkowicza, zaś w podręcznym Wyspiański gromadził rysunki dla siebie, a były to najczęściej studia plenerowe, widoki drzew, mostów, spichlerzy, inicjały rękopiśmienne, szkice pomocnicze itp. Teką podręczną była brulionem w twardej oprawie tekturowej, oklejonej papierem w marmurkowy wzorek, o grzbiecie i narożnikach okładek wzmocnionych płótnem, zakupionym w krakowskim *Głównym Składzie papieru J. F. Fischera*. Blok wewnętrzny zawiera dziś jedynie 38 kart⁵³ gładkiego, lekko pożółkłego papieru, o wymiarach 20,2–20,4 × 16,7–16,9 cm. Obecny stan zachowania

48 Zob. S. Tomkowicz, *Inwentaryzacja zabytków Galicji Zachodniej. Powiat grybowski*, [w:] *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, t. 1, 1900, s. 95–165, bogato ilustrowana przerysami szkiców z tej teki.

49 Zob. M. Bunsch-Prażmowska, dz. cyt., s. 6, 11–12, przyp. 21.

50 Nr inw. MUJ 15623 nr dz. 2754/II.

51 T. Łopatkiewicz, P. Łopatkiewicz, *Szkicowniki z wycieczek Władysława Łuszczkiewicza z uczniami krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych. Fakty znane i nieznanne*, dz. cyt.

52 P. Łopatkiewicz, T. Łopatkiewicz, *Szkicowniki Stanisława Wyspiańskiego z naukowo-artystycznej wycieczki w Grybowskie, Sądeckie i Tarnowskie z roku 1889*, „Szkicowniki uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych z naukowo-artystycznych wycieczek Władysława Łuszczkiewicza (1888–1891)”, t. 2, z. 2–3, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2021.

53 Wydaje się, że pierwotnie szkicownik miał 64 karty.

szkicownika jest zły: obie okładki mają przerwany grzbiet, ubytki i bardzo wytarte zewnętrzne oklejenie marmurkowe, a tylna okładka oderwana jest od bloku kartek. Karty 5, 6, 9, 10, 13, 16, 26, 30 oraz 33 do 38 są luźne, o najczęściej mocno postrzępionej krawędzi prawej strony recto. Pozostałe utrzymywane są przez pierwotne, dziś znacznie rozluźnione, ręczne szycie introligatorskie bloku. W wielu jego miejscach widoczne są resztki wyciętych, a najczęściej – brutalnie wyrwanych kart⁵⁴, zaś ostatnia z nich (k. 38) została – najpewniej przez Wyspiańskiego – przyklejona całą powierzchnią do wewnętrznej wyklejki okładki tylnej. W 2018 roku, na mój wniosek, kartę tę odkleiła od okładki pracownia konserwatorska Muzeum Narodowego w Warszawie, dzięki czemu dostępne stały się szkice ołówkowe na dotychczas sklejonych stronicach.

Wewnętrzna strona okładki zachowała do dziś rękopiśmienne itinerarium Wyspiańskiego, który wymienia w nim następujące odwiedzone miejscowości: Krużłową Wyzną, Mogilno, Korzenną, Grybów, Ptaszkową, Kamionkę Wielką, Mystków, Nawojową, Żeleźnikową Wielką, Stary Sącz, Stadła, Podegrodzie, Naszacowice, Tarnów, Łęki Górne, ponadto Kraków, Raciborowice i Mogiłę, gdzie 11, 13, 14, 16 oraz 23 września 1889, po powrocie z Tarnowa, Wyspiański rysował na stronicach niezapełnionych w trakcie wycieczki po Pogórze. Dramatyczne zdekompletowanie tej teki powoduje jednak, iż do dziś nie dochowały się w nim karty z rysunkami zażytków z Korzennej, Grybowa, Ptaszkowej oraz Mystkowa, mimo iż miejscowości te wymienia itinerarium.

Nie mniej zagadkowo przedstawiają się losy tej teki. Wkrótce po przywiezieniu do Krakowa starannie studiował ją Stanisław Tomkowicz, jednak z jakichś powodów rysunki te nie trafiły do zbiorów Grona Konserwatorów. Przed sierpniem 1944 roku – najpewniej Stanisław Lorentz – zakupił to cenne archiwaliu do zbiorów warszawskiego Muzeum Narodowego za środki konspiracyjnego funduszu Działu Kultury Departamentu Oświaty Delegatury Rządu na Kraj, utworzonego z myślą o tajnych zakupach szczególnie cennych dzieł sztuki. Uważam, iż ten już wówczas zdekompletowany, podręczny brulion rysunkowy Wyspiańskiego trafił do Muzeum z kolekcji Zofii Pareńskiej Tadeuszowej Żeleńskiej Boyowej (1886–1956)⁵⁵. W 1959 roku, jako jedyny z trzech szkicowników Wyspiańskiego z wycieczki w roku 1889, został on wstępnie i nie bez błędów skatalogowany przez M. Bunsch-Prażmowską⁵⁶.

O stopniu rozproszenia zawartości tej teki świadczą – bez wątplenia z niej pochodzące⁵⁷ – trzy obustronnie zarysowane karty, które od lat międzywojennych należą do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie⁵⁸. Ostatnio, po 132 latach od sporzą-

54 W bloku szkicownika do dziś widnieją strzępy 14 wyrwanych kart. Żaden z kolekcjonerów nie obszedłby się tak bezceremonialnie z tym cennym archiwaliu, zatem sądzę, że karty te wyrwał sam Wyspiański, dla siebie tylko znanych powodów.

55 Uzasadnienie tej hipotezy zob. P. Łopatkiewicz, T. Łopatkiewicz, *Szkicownicy Stanisława Wyspiańskiego z naukowo-artystycznej wycieczki w Grybowski, Sądeckie i Tarnowski...*, dz. cyt., s. 272–273.

56 M. Bunsch-Prażmowska, dz. cyt., s. 37–44, il. 16–67.

57 Ani M. Bunsch-Prażmowska, ani nikt inny nie zwrócił na to uwagi.

58 W zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie karty te noszą dziś nr inw.: MNK III-r.a 4713; 10196; 4710 – ta ostatnia została zakupiona przez MNK od Stanisława Wyspiańskiego (syna) w roku 1919.

dzenia, wszystkie rysunki szkicownika głównego wraz z całą teką podręczną oraz luźnymi rysunkami niegdyś do niej należącymi, a także obszerna monografia indywidualnej wycieczki Wyspiańskiego i Mehoffera w Grybowskie, Sądeckie i Tarnowskie z roku 1889, zostały wydane przez krakowskie Muzeum Narodowe, w faksymilowym tomie katalogowym⁵⁹.

II. Szkicownik tzw. „Mariacki” z lat 1889–1891

W jesieni 1889 roku, w trakcie prac przy nowej polichromii prezbiterium kościoła Mariackiego w Krakowie, Wyspiański zaczął prowadzić kolejny szkicownik. Był to brulion w twardej oprawie tekturowej, oklejonej papierem w marmurkowy wzorek, o grzbiecie i narożnikach okładek wzmocnionych płótnem, najpewniej zakupiony w krakowskim *Głównym Składzie papieru J. F. Fischera*. Do dzisiaj z teki tej zachowała się jedno skrzydło okładki i 76 luźnych kart gładkiego, lekko pożółkłego papieru, o wymiarach około 20 × 16,5 cm. Wśród nich znajdują się także karty różniące się gatunkiem i wymiarami papieru. Stronice pokryte są rysunkami wykonanymi ołówkiem, najczęściej obustronnie. Część z nich, opatrzona datami dziennymi od 19 grudnia 1889 do 18 stycznia 1890 roku, sporządzona została na rusztowaniach wypełniających wówczas prezbiterium mariackie. Tematem tych szkiców są przede wszystkim detale scen rzeźbiarskich ołtarza Wita Stwosza (z kwater *Oplakiwanie, Chrystus wśród uczonych, Ukrzyżowanie, Trzy Marie, Pojmanie, Joachim i Anna, Chrystus w otchłani*), studia ornamentów, fryzów oraz elementów architektury tego zabytku, a także postaci ludzi pracujących na rusztowaniach. Nie mniejszy zespół stanowią kopie ilustracji średniowiecznej sztuki francuskiej z dzieł Viollet le Duca, szkice ornamentów z Kodeksu Baltazara Behema (13–15 grudnia 1890), rysunki fragmentów cyklu *św. Katarzyna* Hansa von Kulmbacha, studia ze sztuki niemieckiej XV wieku, egipskiej czy asyryjskiej, wreszcie notatki z wykładów uniwersyteckich i zapiski⁶⁰. Najpóźniejszą datę w tym zbiorze – 18 września 1891 – nosi rysunek tkaniny z muzeum w Cluny, wykonany przez Wyspiańskiego w Paryżu.

Najpewniej z tego szkicownika pochodzi też karta z portretem kilkunastoletniego chłopca na stronie recto, wykonanym ołówkiem 17 lutego 1890 roku, a w literaturze przedmiotu uchodzącym za najwcześniejszy autoportret Stanisława Wyspiańskiego⁶¹. Ostatnio, istotne uwagi co do tej bardzo wątpliwej identyfikacji zgłosił i obszernie je uzasadnił T. Łopatkiewicz⁶².

Powyższe rysunki należały w okresie międzywojennym do Elizy Pareńskiej Edwardowej Leszczyńskiej (1888–1923). Syn i spadkobierca kolekcjonerki – Witold Leszczyń-

59 P. Łopatkiewicz, T. Łopatkiewicz, *Szkicownicy Stanisława Wyspiańskiego z naukowo-artystycznej wycieczki w Grybowskie, Sądeckie i Tarnowskie...*, dz. cyt.

60 Kilka ich akapitów (*Ze szkicownika Mariackiego*) opublikowano [w:] *Stanisław Wyspiański. Dzieła zebrane*, t. 14, *Pisma prozą. Juvenilia*, dz. cyt., s. 130–131.

61 Rysunek ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie, nr inw. MNK III-r.a-4801 (MNK N.I.-301073).

62 T. Łopatkiewicz, *O najwcześniejszym portrecie własnym Stanisława Wyspiańskiego i mankamentach takiej identyfikacji*, „Folia Historiae Artium”, Seria Nowa, t. 18, 2020, s. 61–70.

ski – podarował je w 1947 roku Muzeum Narodowemu w Warszawie⁶³. Katalog zawartości tego szkicownika zestawiała M. Bunsch-Prażmowska⁶⁴, jakkolwiek kwerenda tego archiwium ujawnia dziś rysunki nieuwzględnione przez autorkę.

12. Szkicownik z roku 1890

Szkicownik, a właściwie notatnik, z pierwszej europejskiej podróży Wyspiańskiego, zawiera stosunkowo niewiele rysunków, stanowiących zwykle ilustrację do przeważających notatek rękopiśmiennych oraz brudnopisów listów do różnych adresatów. Zawartość ta powstała w pierwszej części podróży, między marcem a lipcem 1890 roku. Jest to notes w twardej oprawie płóciennej, z uchwytem na ołówek i wprawioną tasiemką, którego blok liczy 102 paginowane stronicie o wymiarach 9 × 14,5 cm. Archiwium to, pochodzące z depozytu Janiny Stankiewiczowej, należy dziś do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie⁶⁵, a jego treść została opublikowana *in extenso*⁶⁶.

13. Szkicownik z Niemiec, Wielkopolski i Krakowa z maja-września 1890 roku

Zespół 23 kart, z których 19 zarysowanych jest dwustronnie, a 4 – jednostronnie, pochodzi z końcowej części podróży Wyspiańskiego po Europie zachodniej. Należy do nich również ręką autora zapisane itinerarium: *Stanisław Wyspiański 1890 rp. München, Regensburg, Praga, Dresden. Liegnitz*. Pierwotnie zbiór ten zawierał jeszcze fragment drugiego szkicownika – 28 kart (26 zarysowanych jednostronnie, 2 – dwustronnie) oraz rękopiśmienne itinerarium: *Stanisław Wyspiański 1890 rp. Lednica, Janków, oł. Inowrocław, Toruń, Gopło, Kruszwica, Breslau*⁶⁷ – a zatem zachowane rysunki należały kiedyś do odrębnych szkicowników prowadzonych od 5 sierpnia do 10 września 1890 roku⁶⁸. Ale w zespole znajdują się też pojedyncze stronicie z rysunkami z Reims (8 maja 1890), czy z Krakowa (29 września 1890), kiedy to Wyspiański powrócił już z europejskiej wyprawy. Wymiary poszczególnych kart gładkiego i cienkiego papieru są różne i wynoszą około 20–21 × 16–17 cm. Wśród rysunków ołówkiem sporo jest kopii z rycin Martina Schongauera, Albrechta Dürera, szkiców ornamentów, rzeźb, detali architektonicznych, nagrobków, herbów, stylizowanych pieczęci królewskich i książęcych, wnętrza kościelnych, widoków zabytków, pejzaży i główek dziecięcych. Jest nawet wczesny autoportret Wyspiańskiego wykonany 11 sierpnia 1890 w Monachium i następny, w charakterystycznej, okrągłej czapce, wykonany w Pradze osiem dni później. Bez związku z powyższymi w zbiorze tym zachowały się jeszcze trzy odrębne karty, na których naklejone zostało siedem

63 Nr inw. MNW Rys.Pol. 1842/1–76.

64 M. Bunsch-Prażmowska, dz. cyt., s. 44–58, il. 68–152.

65 Nr inw. MNK III-r.a 2676.

66 *Notatnik z podróży po Francji w r. 1890*, [w:] *Stanisław Wyspiański – listy zebrane*, t. 2, cz. 1, *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Lucjana Rydla*, oprac. L. Płoszewski i M. Rydlowa, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1979, s. 513–548.

67 *Wyspiański nieznan*, dz. cyt., s. 82, poz. 1.65.

68 M. Bunsch-Prażmowska publikuje inny zapis itinerarium, ograniczony do Poznania i Gniezna, zob. M. Bunsch-Prażmowska, dz. cyt., s. 65, il. 187.

rysunków karykatur postaci historycznych i Matejkowskiej bitwy pod Grunwaldem oraz fryzu z dekoracją roślinną⁶⁹.

Według Stanisława Świerza szkicownik powyższy, składający się z dwóch części, zawierających wówczas łącznie 55 kart, należał do zbiorów dra Zygmunta Ehrenpreisa w Krakowie⁷⁰. Obecnie stanowi własność krakowskiego Muzeum Narodowego⁷¹.

14. Szkicownik „Zielnik” z kwietnia-sierpnia 1896 oraz kwietnia 1897 roku

Nie ma pewności czy karty *Zielnika* były istotnie ostatnią *książką rysunkową* Wyspiańskiego, to jest brulionem papieru rysunkowego, wtórnie tylko rozciętym później i uzupełnionym o kilka luźnych kart⁷². Wprawdzie przemawiają za tym w większości identyczne wymiary papieru (21,2 × 17, 1 cm), nie brak jednak w tym zespole i czterech kart 21 × 34 cm, bez śladów szycia introligatorskiego. Obustronnie zarysowane przez Wyspiańskiego, stanowią jego artystyczną dokumentację rosnących w okolicach Krakowa roślin w porze kwitnienia, których szkice – często kolorowane akwarelami lub kredkami – ukazują anatomie botaniczną, która służyć miała w przyszłości artyście jako teka materiałów do zdobnictwa dekoracyjnego. Plastyczna zawartość *Zielnika* stała się tematem wielu publikacji, które podsumowuje faksymilowe wydawnictwo katalogowe⁷³, towarzyszące wystawie muzealnej w 2007 roku. Od 1939 roku zachowane 50 kart *Zielnika* należy do zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie⁷⁴ oraz Krakowie⁷⁵.

* * *

W tydzień po zacytowanym wyżej liście do Karola Maszkowskiego, Wyspiański śle przyjacielowi następane rady:

[...] Na to się żyje żeby się czegoś dokonało, należy zatem szukać środków. Twoje wanderjahre już powinieneś uważać za skończone, należałoby rozpocząć lehrjahre. Bardzo to naturalne że w dzisiejszych stosunkach postępuje się inaczej niż w XV. wieku⁷⁶.

Przeciwstawiając lata wędrówek – latom nauki, rozwija jedynie swą wcześniejszą myśl, kiedy to radził Maszkowskiemu rysować na arkuszach rozpiętych na sztalugach

69 M. Bunsch-Prażmowska, dz. cyt., s. 59–70, il. 153–216.

70 S. Świerz, *Dziela malarskie, graficzne i rzeźbiarskie Stanisława Wyspiańskiego...*, dz. cyt., s. 106, poz. 47.

71 Nr inw. MNK III-r.a 2677.

72 M. Świszczowska-Piegdź, „Zielnik” Wyspiańskiego, [w:] *Zielnik Wyspiańskiego. Wystawa w Muzeum Narodowym w Krakowie, kwiecień-wrzesień 2007*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2007, s. 21.

73 *Zielnik Wyspiańskiego. Wystawa w Muzeum Narodowym w Krakowie...*, dz. cyt.

74 47 kart – nr inw. MNW rkps 924/1–47.

75 3 karty – nr inw. MNK III-r.a 2534–2536.

76 *List S. Wyspiańskiego do K. Maszkowskiego*, pisany z Paryża 3 sierpnia 1891, [w:] *Stanisław Wyspiański – listy zebrane*, t. 3, *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Karola Maszkowskiego...*, dz. cyt., s. 70–71.

a nie w *książkach*. Dokonany wyżej przegląd zachowanych szkicowników Wyspiańskiego dowodzi wyraźnie, iż to, do czego namawiał przyjaciela, wcześniej już sam zastosował. Trzynaście z czternastu *książek rysunkowych* Wyspiańskiego to teki powstałe właśnie do roku 1891. *Zielnik*, który przekracza tę wyraźną cezurę, jest tylko efektem chwilowego powrotu artysty do niegdysiejszych wędrówek w terenie, rysowania na kolanie, jest tylko sięgnięciem po dobrze znany sobie sposób dla zaistniałych warunków. Wyspiański od dawna już w *książkach* nie rysował...

O swoich szkicownikach młodzieńczych wspomni tylko raz jeszcze, w liście piisanym do Józefa Mehoffera z Paryża:

Paris 4 Octobre. 1892. właśnie odebrałem twoją kartkę. Proszę cię powiedz p. Tomkowiczowi że sobie może zabrać do swojej i wszystkich dyspozycji moje wszelkie, jakie mu [się] spodoba wziąć książki. jeśli chce płacić, niech mi pieniądze przyśle zaraz (a l e t o z a r a z), a oczywiście będzie tak łaskaw przysłać mi karteczkę z pozwoleniem korzystania w razie potrzeby. Proszę zatem załatwić zechciej zaraz tę sprawę, jeśli nie możesz sam to przez p. Stryjeńskiego. – W ogóle mogą sobie robić z moimi książkami co im się podoba. – a jeśli im to przyjemność sprawia niech mi przyślą zaraz pieniądze, bo nie mam na mieszkanie i będę koniecznie potrzebował mieć już najdalej 9ego tego miesiąca – (j e ś l i m o ż n a t e l e g r a f i c z n i e). Nie dziw się temu, ale w tym jest więcej sensu i treści niżby się można domyślać. – oczekuję zatem niecierpliwie. [...] Stanisław Wyspiański⁷⁷.

Osoba Stanisława Tomkowicza *i wszystkich*, oraz używana w kontekście tego liczba mnoga wskazuje, że stroną kupującą był Tomkowicz i Grono Konserwatorów, albo też Tomkowicz jako przedstawiciel Grona. W sytuacji tej raczej nie mogło kupującym chodzić o szkicowniki Wyspiańskiego np. z podróży po Europie, czy te, w których na bieżąco kopiował zachwycające go obrazy i rzeźby. Tu z pewnością szło wyłącznie o *książki rysunkowe* z wakacyjnej wycieczki w roku 1889, stanowiące niewyczerpane źródło materiałów ilustracyjnych do planowanej edycji topograficznych inwentarzy zabytków powiatu grybowskiego, gorlickiego i sądeckiego⁷⁸, których Tomkowicz był autorem, a Grono Konserwatorów – wydawcą. Nie wiemy dokładnie kiedy doszło do tej transakcji, choć znamy cenę, jaką Tomkowicz zapłacił Wyspiańskiemu⁷⁹. Kluczowe w tym zakupie jest jednak to, że dwa szkicowniki wypełnione po brzegi rysunkami artysty trafiły w ręce człowieka, który znał ich wartość i wzorowo się nimi zaopiekował. Większość *książek rysunkowych* Wyspiańskiego nie miała aż tyle szczęścia.

77 *List S. Wyspiańskiego do J. Mehoffera*, pisany z Paryża 4 października 1892, [w:] *Stanisław Wyspiański – listy zebrane*, t. 1, *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Józefa Mehoffera, Henryka Opieńskiego i Tadeusza Stryjeńskiego*, cz. 1, oprac. M. Rydlowa, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1994, s. 70–71.

78 *Stanisława Tomkowicza Inwentarz zabytków powiatu sądeckiego. Z rękopisów Autora wydali i własnymi komentarzami opatrzili Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie*, t. 1 i 2, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2007.

79 P. Łopatkiewicz, T. Łopatkiewicz, *Szkicownik Stanisława Wyspiańskiego z naukowo-artystycznej wycieczki w Sądeckie, Gorlickie i Grybowskie z roku 1889...*, dz. cyt., s. 38–39.

Bibliografia

- Bunsch-Prażmowska M., 1959, *Szkicownicy młodzieńcze Stanisława Wyspiańskiego 1876–1891*, „Źródła do Dziejów Sztuki Polskiej”, pod red. A. Ryszkiewicza, t. 9, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Dürr J., 1934, *Wędrowka Stanisława Wyspiańskiego po Małopolsce Wschodniej*, „Kuryer Literacko-Naukowy”, dodatek do „Ilustrowanego Kuryera Codziennego”, R. II, nr 53, s. XIII–XV.
- Dürr J., 1935, *Wędrowka Stanisława Wyspiańskiego po Małopolsce Wschodniej*, cz. 2, „Kuryer Literacko-Naukowy”, dodatek do „Ilustrowanego Kuryera Codziennego”, R. 12, nr 1, s. II–IV.
- Estreicher S., 1971, *Lata szkolne Stanisława Wyspiańskiego*, [w:] *Wyspiański w oczach współczesnych*, zebrał, opracował i komentarzem opatrzył Leon Płoszewski, t. 1, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Gronek A., 2020, *Pam’jatki tserkovnogo mistetstva Drogobicha na risunkakh Stanislava Vispyans’kogo*, [w:] *Mistets’ka kul’tura: istoriia, teoriia, metodologiia. Tezi dopovidey VIII Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (L’viv, 20 listopada 2020 r.)*, L’viv, s. 113–115.
- Jak meteor... Stanisław Wyspiański (1869–1907). Artyście w setną rocznicę śmierci. Katalog wystawy dzieł ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie*, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 2007.
- Łopatkiewicz P., Łopatkiewicz T., 2018, *Szkicownik Stanisława Wyspiańskiego z naukowo-artystycznej wycieczki w Opoczyńskie z roku 1888*, „Szkicownicy uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych z naukowo-artystycznych wycieczek Władysława Łuszczkiewicza (1888–1891)”, t. 1, z. 1, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków.
- Łopatkiewicz P., Łopatkiewicz T., 2018, *Szkicownik Stanisława Wyspiańskiego z naukowo-artystycznej wycieczki w Sądeckie, Gorlickie i Grybowskie z roku 1889*, „Szkicownicy uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych z naukowo-artystycznych wycieczek Władysława Łuszczkiewicza (1888–1891)”, t. 2, z. 1, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków.
- Łopatkiewicz P., Łopatkiewicz T., 2021, *Szkicownicy Stanisława Wyspiańskiego z naukowo-artystycznej wycieczki w Grybowskie, Sądeckie i Tarnowskie z roku 1889*, „Szkicownicy uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych z naukowo-artystycznych wycieczek Władysława Łuszczkiewicza (1888–1891)”, t. 2, z. 2–3, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków.
- Łopatkiewicz T., 2005, *Kolekcja szkicowników uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nieznane rysunki S. Wyspiańskiego, J. Mehoffera i innych z wycieczek z W. Łuszczkiewiczem w latach 1888–1892*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, MCCLXXVII, „Opuscula Musealia”, z. 14, s. 41–88.
- Łopatkiewicz T., 2006, *Między pedagogiką a inwentaryzacją zabytków. Naukowo-artystyczne wycieczki Władysława Łuszczkiewicza z uczniami krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w latach 1888–1893*, dysertacja doktorska, Archiwum UJ, sygn. Dokt. 2006/117.

Łopatkiewicz T., 2008, *Naukowo-artystyczna wycieczka w Sądeckie z 1889 roku na tle zabytkoznawczej działalności Władysława Łuszczkiewicza i uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych*, „Biblioteka Rocznika Sądeckiego”, t. 1, Nowy Sącz.

Łopatkiewicz T., 2016, *Rysunki zabytków Strzyżowa i Dobrzechowa na tle dorobku naukowo-artystycznej wycieczki Władysława Łuszczkiewicza z uczniami krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w roku 1891*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny”, t. 2, Muzeum Samorządowe Ziemi Strzyżowskiej, Strzyżów, s. 37–96.

Łopatkiewicz T., 2020, *O najwcześniejszym portrecie własnym Stanisława Wyspiańskiego i mankamentach takiej identyfikacji*, „Folia Historiae Artium”, Seria Nowa, t. 18, s. 61–70.

Łopatkiewicz T., 2021, *O zabytkoznawczych rezultatach wycieczki Stanisława Wyspiańskiego i Józefa Mehoffera do Krużlowej Wyżnej w sierpniu roku 1889*, „Studia Pigioniana. Rocznik Karpackiej Państwowej Uczelni im. S. Pigionia w Krośnie”, nr 4, s. 155–182.

Łopatkiewicz T., Łopatkiewicz P., 2003, *Szkicowniki z wycieczek Władysława Łuszczkiewicza z uczniami krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych. Fakty znane i nieznanne*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”, t. 67, s. 106–109.

Notatnik z podróży po Francji w r. 1890, [w:] *Stanisław Wyspiański – listy zebrane*, t. 2, cz. 1, *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Lucjana Rydla*, oprac. L. Płoszewski i M. Rydlowa, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1979, s. 513–548.

Płoszewski L., Blumówna H., 1958, *Stanisław Wyspiański 1869–1907. Wystawa jubileuszowa 1907–1957*, t. 1, *Biografia – plastyka*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków.

Puchalski G., 1961, *Stanisław Wyspiański. Twórczość plastyczna*, cz. 3, Stowarzyszenie Księgarzy Polskich, Kraków.

Stanisław Wyspiański – listy zebrane, t. 1, *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Józefa Mehoffera, Henryka Opieńskiego i Tadeusza Stryjeńskiego*, cz. 1, oprac. M. Rydlowa, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1994.

Stanisław Wyspiański – listy zebrane, t. 1, *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Józefa Mehoffera, Henryka Opieńskiego i Tadeusza Stryjeńskiego*, cz. 2: *Dodatek krytyczny*, oprac. M. Rydlowa, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1994.

Stanisław Wyspiański – listy zebrane, t. 3, *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Karola Maszkowskiego*, oprac. M. Rydlowa, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1997.

Stanisław Wyspiański. Dzieła zebrane, t. 14, *Pisma prozą. Juwenilia*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1966.

Stanisława Tomkowicza Inwentarz zabytków powiatu sądeckiego. Z rękopisów Autora wydali i własnymi komentarzami opatrzyli Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie, t. 1 i 2, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2007.

Stankiewiczowa z Rogowskich J., 1971, *Krótkie notatki, jakie zebrałam z pobytu, wychowania i wykształcenia Stanisława Wyspiańskiego w naszym domu od 1874 r. po 1907*, [w:] *Wyspiański w oczach współczesnych, zebrał, opracował i komentarzem opatrzył Leon Płoszewski*, t. 1, Wydawnictwo Literackie, Kraków, s. 3–24.

Stokowa M., 1971, *Kalendarz życia i twórczości 1869–1890 Stanisława Wyspiańskiego*, [w:] *Stanisław Wyspiański. Dzieła zebrane*, t. 16, vol. 1, Wydawnictwo Literackie, Kraków.

Świerż S., 1925, *Dzieła malarskie, graficzne i rzeźbiarskie Stanisława Wyspiańskiego chronologicznie zestawil i objaśnieniami opatrzył...*, [w:] *Stanisław Wyspiański. Dzieła malarskie*, Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, Warszawa-Bydgoszcz.

Świszczowska-Piegoń M., 2007, „Zielnik” Wyspiańskiego, [w:] *Zielnik Wyspiańskiego. Wystawa w Muzeum Narodowym w Krakowie, kwiecień–wrzesień 2007*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków.

Tomkowicz S., 1900, *Inwentaryzacja zabytków Galicji Zachodniej. Powiat gorlicki*, [w:] *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, t. 1, s. 167–319.

Tomkowicz S., 1900, *Inwentaryzacja zabytków Galicji Zachodniej. Powiat grybowski*, [w:] *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, t. 1, s. 95–165.

Wyspiański nieznanym, red. Ł. Gawel i M. Laskowska, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2019.

STRESZCZENIE

O książkach rysunkowych Stanisława Wyspiańskiego

Młodzieńcze szkicowniki Stanisława Wyspiańskiego z lat 1876–1891 stanowią cenne źródło w badaniach nad edukacją artystyczną i wczesną twórczością artysty. Czternaście tek rysunków oraz notatek, zachowanych do dziś, dokumentuje rozwój talentu Wyspiańskiego – od dziecięcych szkiców, poprzez kopiowanie wartościowych dzieł sztuki polskiej i obcej, studia nad twórczością Dürera i Schongauera, terenowe prace inwentaryzacyjne zabytków na Ukrainie, w okolicach Opoczna i w Małopolsce, aż po naukowo-artystyczne efekty jego podróży po Europie Południowej i Zachodniej. Podręczny i pomocniczy charakter szkicowników Wyspiańskiego spowodował, iż wiele z nich nie dotrwało do dziś, inne zaś są niekompletne i w ogólnie złym stanie. Stosunkowo najlepiej zachowały się dwa zespoły tek rysunkowych – zabezpieczone przez Janinę Stankiewiczową, ciotkę artysty, oraz te, które zakupił Stanisław Tomkowicz, galicyjski konserwator zabytków. Ze skomplikowanych losów tych archiwaliów wynika wprost ich dzisiejsze rozproszenie w zbiorach wielu muzeów i kolekcjach prywatnych: Muzeum Narodowego w Krakowie, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Muzeum Narodowego w Warszawie. Artykuł jest przeglądem szkicowników Wyspiańskiego zachowanych w zbiorach publicznych, przybliży kulisy powstania poszczególnych tek rysunkowych oraz sytuuje je na tle działalności artysty.

SŁOWA KLUCZOWE

Stanisław Wyspiański, Karol Maszkowski, Władysław Łuszczkiewicz, Szkoła Sztuk Pięknych w Krakowie, Stanisław Tomkiewicz

ABSTRACT

About Stanisław Wyspiański's sketchbooks

Young Stanisław Wyspiański's sketchbooks from the period between 1876–1891 are a valuable source of information on the artist's art education and early works. 14 folders of drawings and notes preserved to this day document the development of Wyspiański's talent — from early sketches, to copies of masterpieces of Polish and foreign art, studies of Dürer's and Schongauer's works, to field inventories of monuments in the Ukraine, in the Opoczno region and in Lesser Poland, to the results of his research and artistic journeys across Southern and Western Europe. Due to the handy, provisional character of Wyspiański's sketchbooks, a number of them did not stand the test of time, whereas others are incomplete or in a poor shape. The two best preserved sets of drawing folders are the ones saved by Janina Stankiewiczowa, the artist's aunt, and the ones bought by Stanisław Tomkiewicz, a Galician conservator-restorer. The complicated history of the archives resulted in their dispersion in the collections of a number of museums and private persons: the National Museum in Kraków, the Jagiellonian University Museum, or the National Museum in Warsaw. The article is a review of Wyspiański's sketchbooks available in the public domain, it presents how the drawing folders emerged and places them in the context of the artist's activity.

KEY WORDS

Stanisław Wyspiański, Karol Maszkowski, Władysław Łuszczkiewicz, School of Fine Arts in Kraków, Stanisław Tomkiewicz